

PIETRE CU SEMNE LAPIDARE DESCOPERITE ÎN FUNDAȚIA BISERICII SATULUI MEDIEVAL RĂDVANI

Ioan CRIȘAN

Săpăturile arheologice desfășurate până în prezent în necropola satului medieval Rădvani - așezare atestată documentar începând cu anul 1214¹ până în secolul al XVII-lea² când a fost părăsită - din hotarul localității Cefa, județul Bihor, au condus la descoperirea a 279 morminte dispuse stratigrafic și cronologic pe trei niveluri. Primul nivel aparține secolelor XI-XIII, cel de-al doilea secolelor XIII-XVI, iar cel de-al treilea secolelor XVI-XVII. Un mormânt, deocamdată singular, ridică problema existenței unui al patrulea nivel, cu înmormântări moderne.

Mormintele din al doilea și al treilea nivel se grupează în jurul vestigiilor unei biserici de zid. Biserica, demolată în epoca modernă la o dată neprecizată, a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea din cărămizi pe o fundație de piatră. Pietrele din fundație proveneau de la o construcție mai veche al cărui amplasament nu a putut fi încă localizat. În anul 2003, când toate pietrele au fost dislocate și verificate, s-a constatat că majoritatea prezintă elemente de decor sculptat, iar două dintre ele au semne realizate prin adâncire și prin zgâriere.

1. Este o piatră de formă neregulată alungită, una din laturile scurte având urmele unei rupturi în trepte. În secțiune piatra are forma rectangulară cu colțurile rotunjite. Din punct de vedere geologic este un calcar alterat, sfărâmicios, puternic afectat de procesul de clivaj. Ea a atras atenția prin zgârieturile în formă de scară, observate pe fața aflată la vedere. Pe fața opusă, ce prezintă asperități, a fost incizată o cruce cu brațele aproape egale (11 X 9 cm). Lățimea liniilor, ca și adâncimea lor, este de circa 0,5 cm.

2. Această piatră are forma rectangulară cu colțurile rotunjite. Același formă o prezintă și în secțiune. Structura sa este similară cu a celei precedente, fiind afectată de același proces de degradare. De altfel, în momentul dislocării ea s-a desfăcut pe direcție longitudinală în două bucăți. Pe suprafața de deasupra, destul de netedă, au fost trasate superficial două linii subțiri paralele. Pe suprafața aflată în contact cu solul, având asperități și o destul de evidentă denivelare, au fost incizate patru linii (de 16, 16, 12, respectiv 12, 5 cm lungime, 0, 5-1 cm lățime și 0, 5-1 cm adâncime), care încrucișându-se dau naștere unei ideograme de inspirație zoomorfă.

Așa cum s-a arătat, aceste pietre, așezate în talpa fundației unei biserici ridicate în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, provin de la o construcție mai veche. Pe paramentul unor construcții medievale apar diferite semne realizate din linii ce alcătuiesc cruci și derivate din cruci, figuri geometrice, ideograme. Unele semne răspundeau necesității organizării activității de construcție, motiv pentru care sunt desemnate cu termenul de semne utilitare. Ele erau semne de grosime, de îmbinare, de așezare, ș. a. Semnele neutilitare

¹ Györfy Gy., *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, vol. I, Budapesta, 1966, p. 656

² C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1967, p. 394; I. Bârsony, *Conscrierea camerală din 1692 a comitatului Bihor*, în *Crisia*, XXII, 1992, p. 105

sunt mărci de apartenență la o tradiție tehnică, la un atelier, la un meșter reputat. Semnele și mărcile de pietrar sunt răspândite în toată Europa pe construcțiile ridicate începând cu secolul al XI-lea. Până în secolul al XIII-lea ele apar rar și sunt de dimensiuni mai mari în comparație cu perioadele următoare când sporesc considerabil ca număr, dar sunt de dimensiuni mai mici³.

Procesul de prelucrare al pietrelor descoperite la Rădvani nu este însă suficient de evident, de aceea este posibil ca ele să fi fost marcate la extragerea din carieră pentru ca munca lucrătorilor să poată fi evaluată. Ajungând pe șantierul de construcție, prelucrarea lor fie că nu s-a mai realizat, fie că a eșuat, rezultând astfel niște rebuturi. Pe de altă parte, proveniența lor de la o construcție mai veche presupune demolarea acesteia - activitate pe parcursul căreia puteau suferi deteriorări sau spargeri - iar refolosirea la ridicarea alteia implică modificări cum ar fi fragmentarea unor blocuri, radierea decorului ș. a. De altfel, majoritatea pietrelor din fundație prezintă urme ale unor astfel de acțiuni mecanice.

Liniile zgâriate în diferite locuri de pe suprafețele opuse ale celor două pietre nu sunt motive de decor, ci au cu totul altă semnificație, deocamdată pentru noi necunoscută. Alcătuirii asemănătoare se disting și pe piatra funerară plasată în fundația aceleiași biserici⁴. Le găsim și pe unele monumente sud-dunărene alături de scene cu vânatoarea cerbului (piatra tombală de la Slatina⁵, biserica Sf. Sofia din Ohrida⁶).

După cum se știe, în Crișana cele mai vechi edificii bisericesti de zid au fost ridicate începând cu a doua jumătate a secolului al XI-lea. În marea majoritate ele au fost construite din cărămizi, atât în câmpie cât și în zona colinară. În unele cazuri se foloseau și componente din piatră (bolți, colonete, baghete, ancadramente, capiteluri), dintre care unele prezentau elemente de decor sculptat. În studiile asupra acestor monumente publicate până în prezent nu se fac referiri la semne de pietrar⁷. Pietrele scoase la iveală în urma demolării clădirilor medievale din incinta cetății Oradea începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea și cu ocazia săpăturilor arheologice, au făcut obiectul câtorva studii. Mai multe piese prezintă semne lapidare. În marea majoritate ele sunt semne de construcție, dar există și semne de meșter. Pe cele provenite de la primul edificiu, în stil romanic, al catedralei episcopale nu au fost identificate semne. Semnele descoperite, între care și crucea, se leagă aproape fără excepție de construcțiile în stil gotic începute la mijlocul secolului al XIV-lea și terminate la începutul secolului al XV-lea⁸.

Pe teritoriul României primele semne de pietrar au fost reperate în Transilvania și datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Ele au fost identificate la baza turnului catedralei romano-catolice din Alba-Iulia și sunt până în prezent singurele semne de pe un

³ M. A. van de Winckel, *Introduction sommaire à l'étude des signes lapidaires de Roumanie*, în *Pagini de artă veche românească. De la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, București, 1970, p. 181, 211

⁴ I. Crișan, *O piatră funerară descoperită în necropola satului medieval Rădvani*, în *Crisia*, XXXV, 2005, p. 52, pl. I.

⁵ Dj. Boškovič, *Sur le caractère culturel des représentations de la chasse au cerf au Moyen-Âge*, în *Slovenská Archeologia*, XXVI, 1978, p. 30, pl. IV/1

⁶ *Ibidem*, p. 30, pl. V/1

⁷ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 33-35, 37, 78-79, 119-120; Avram, *Arhitectura romanică în Crișana*, Oradea 1969, p. 16-22, 42, 44, 16-22; Al. Avram, *Sur les débuts de l'architecture monastique de Crișana (XIIe – XIIIe siècles)*, în *RRHA*, XIV, 1977, p. 4-6, 11, 7-8, 12-13; R. Popa, N. Chidioșan, A. Lukács, *O reședință feudală din sec. XI-XII la Sânnicolau de Beiuș*, în *RMM- MIA*, XV, 2, 1984, p. 21; Popa, Chidioșan, *O reședință feudală din secolele XI-XII la Sânnicolau de Beiuș pe Crișul Negru (jud. Bihor)*, în *MCA*, București, 1986, p. 232; Al. Avram, *Săpăturile arheologice de la Sânnicolau de Beiuș – locul "La Turn"*. *Considerații asupra bisericilor-sală romanice cu absidă semicirculară din Bihor*, în *Crisia*, XXV 1995, p. 67-75, 77-78; A. A. Rusu, N. Sabău, I. Burnichioiu, I.V. Leb, M. Makó Lupescu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 2000, p. 44, 230; A. Chiriac, *Planimetria bisericilor de zid din Bihor între secolele XII-XV*, în *Artă românească. Artă europeană. Centenar Virgil Vătășianu*, Oradea, 2002, p. 34-35; Al. Avram, *Arhitectura romanică din nord-vestul României*, Sibiu, 2006

⁸ *Cetatea Oradea. Monografie arheologică*, vol. I, *Zona palatului episcopal*, sub redacția A. A. Rusu, Oradea, 2002, p. 73, pl. XLII/f; Emödi I., *Történeti adatok Nagyvárad múltjából*, vol. II, Oradea, 1998, p. 20-21, fig. 19-20; Idem, *Contribuții la cunoașterea istoriei construcției cetății renaștentiste din Oradea*, în *Crisia*, XXIX, 1999, p. 61, 102-103

monument în stil romanic. Semnele de la Rădvani nu prezintă însă asemănări apropiate cu aceste semne. Semnul crucii este întâlnit în schimb pe edificii bisericesti ce fac parte din ambianța stilistică a goticului transilvan⁹ și maghiar¹⁰.

Încercând încadrarea cronologică a pietrelor cu semne de la Rădvani, avem în vedere contextul arheologic, respectiv fundația bisericii la care ele au fost refolosite. Această biserică, demolată în epoca modernă, a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Argumentele pe care se sprijină această datare sunt moneda emisă în timpul regelui Bela al IV-lea (1235-1270) găsită sub talpa fundației, planul construcției și sursele documentare din care rezultă că la 1292 satul Rădvani avea o biserică, iar preotul achita dările percepute de episcopul catolic de Oradea¹¹. Pietrele cu semne de la Rădvani pot fi, totodată, puse în legătură cu celelalte pietre așezate în fundația bisericii, dintre care unele prezintă indicii ale provenienței lor de la un edificiu mai vechi, demolat, respectiv elemente de decor vegetal care ne trimit spre ambianța stilistică a romanicului.¹² Spre o asemenea încadrare conduce și piatra funerară găsită în fundația amintitei biserici¹³. Totodată ținem să remarcăm că în mormintele aparținând primului nivel de înmormântări descoperite până în prezent în necropola așezării s-au găsit monede emise de regii arpadieni Bela I, perioada ducatului (1048-1060), Ladislau I (1077-1095), Coloman (1095-1116), Ștefan II (1116-1131) și Bela II (1131-1141), dar nu au fost identificate materiale rezultate în urma unei activități constructive. Aceste constatări ridică un semn de întrebare asupra certitudinii existenței în cuprinsul așezării a unui edificiu corespunzător acelei perioade, fiind posibil ca acea construcție să fi fost amplasată în altă parte.

La sfârșitul acestui demers se poate afirma că pietrele cu semne de la Rădvani sunt cele mai vechi exemplare descoperite până prezent în Crișana și probabil într-un areal învecinat mai larg. Introducerea lor în circuitul științific contribuie la îmbogățirea repertoriului acestui tip de descoperiri. Continuarea săpăturilor în necropola satului medieval Rădvani poate conduce la descoperirea amplasamentului edificiului de la care provin aceste pietre, în cazul în care acesta se afla în așezare. Ar putea fi astfel identificate alte pietre cu semne care să contribuie la datarea mai exactă a acelei construcții și implicit a materialelor de construcție care provin de la ea.

STONES WITH LAPIDARY SYMBOLS DISCOVERED IN THE FOUNDATION OF THE MEDIEVAL VILLAGE RĂDVANI'S CHURCH

Summary

The archaeological excavations made until now in the necropolis of the mediaeval village Rădvani, a settlement attested documentary from 1214 until the 17th century and situated at the boundary of Cefa locality in the Bihor County, revealed a number of 299 of graves, found in three levels. The first level belongs to the 11th – 12th centuries the second to the 13th - 16th centuries, and the third one to the 16th – 17th centuries. The graves from the second and the third level are grouped around the vestiges of a wall (stone) church built at the end of the 13th century. This church was demolished to the ground in the modern epoch. Remaining just the base of the foundation, most of which is missing today.

⁹ M. A. van de Winckel, *op. cit.*

¹⁰ *Magyarországi művészet 1300-1470 körül*, vol. I, Budapesta, 1987, p. 170-172

¹¹ *Documente privind istoria României, veacurile XIII-XIV, C*, Transilvania, vol. II, 1952, p. 343.

¹² V. Vătășianu, *Stilul romanic*, p. 27, fig. 14. Istoricii de artă S. Heitel More sugerează unele asemănări cu edificiile bisericesti de pe teritoriul Ungariei din secolul XI

¹³ I. Crișan, *op. cit.*

We could observe that the stones of the foundation base are from an older mediaeval building and almost all of these had carved decorative elements on them. Two of the stones had on a side a symbol, a cross, and respectively an ideogram with zoomorphic aspect, both incised. On the opposite side of the stones were scratched with a sharpen tool thin parallel and oblique lines. The first two symbols are made when the stones were extracted from the quarry, or are marks of the stone masons, who built the church, the significance of the other two is unknown for us till now.

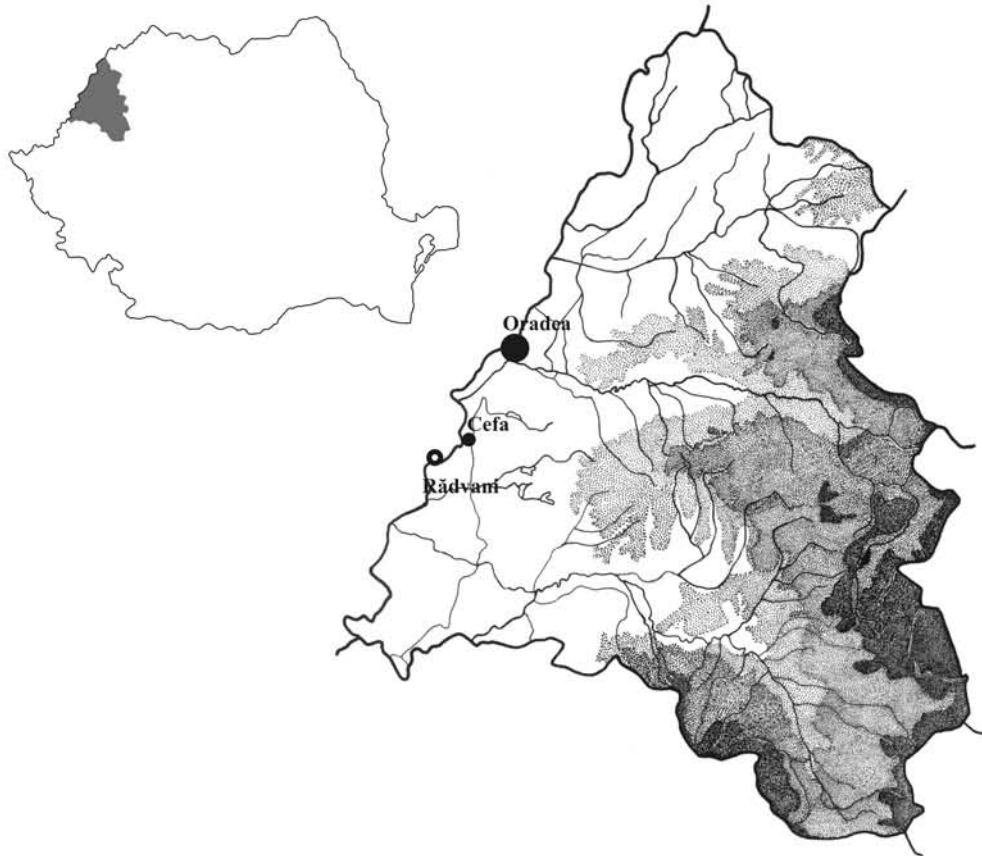

Fig.1. Poziția geografică a sitului arheologic Cefa-La pădure (Rădvani)

Fig. 2. Talpa fundației bisericii satului medieval¹ Rădvani (a doua jumătate a secolului XIII)

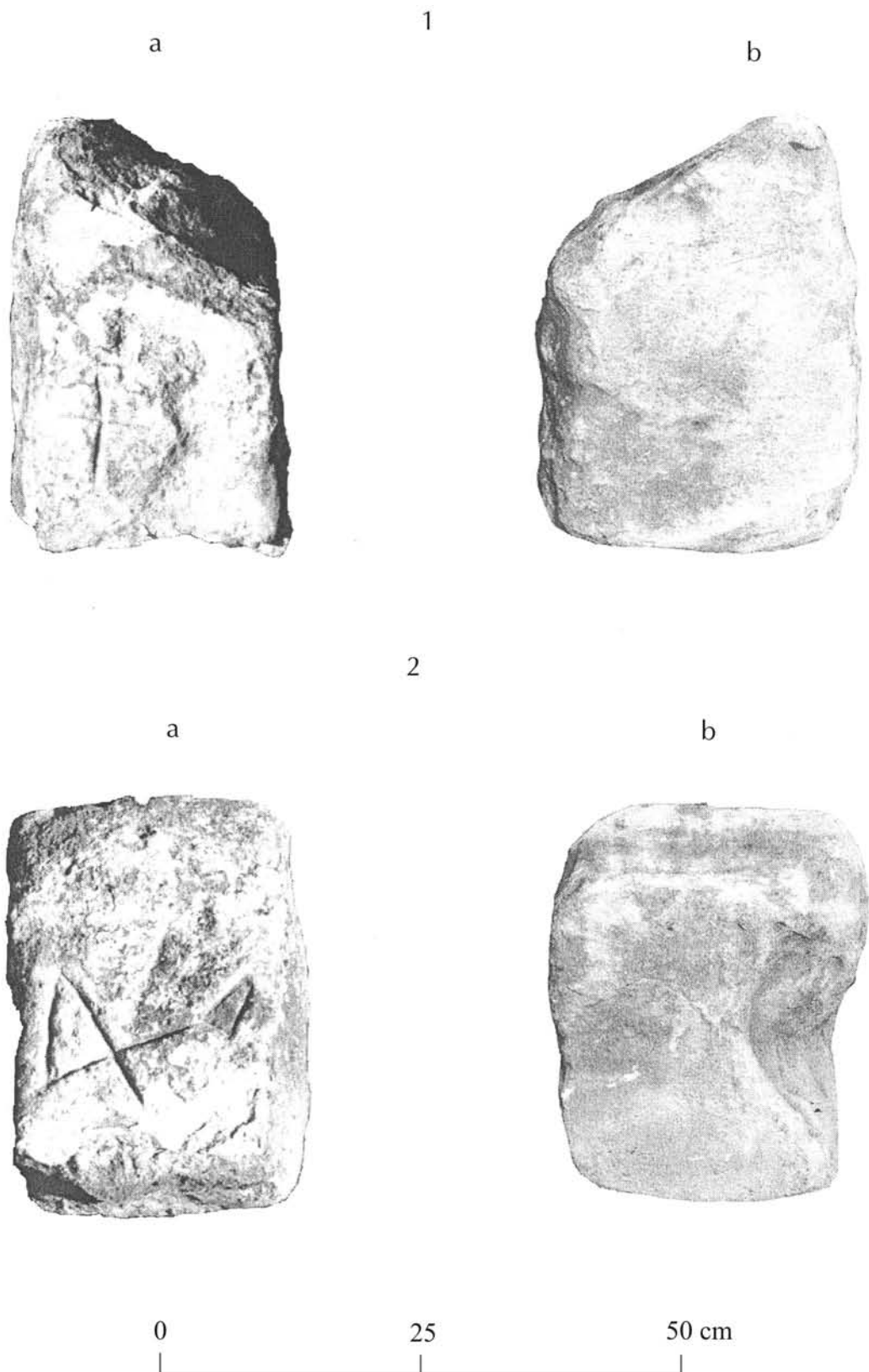
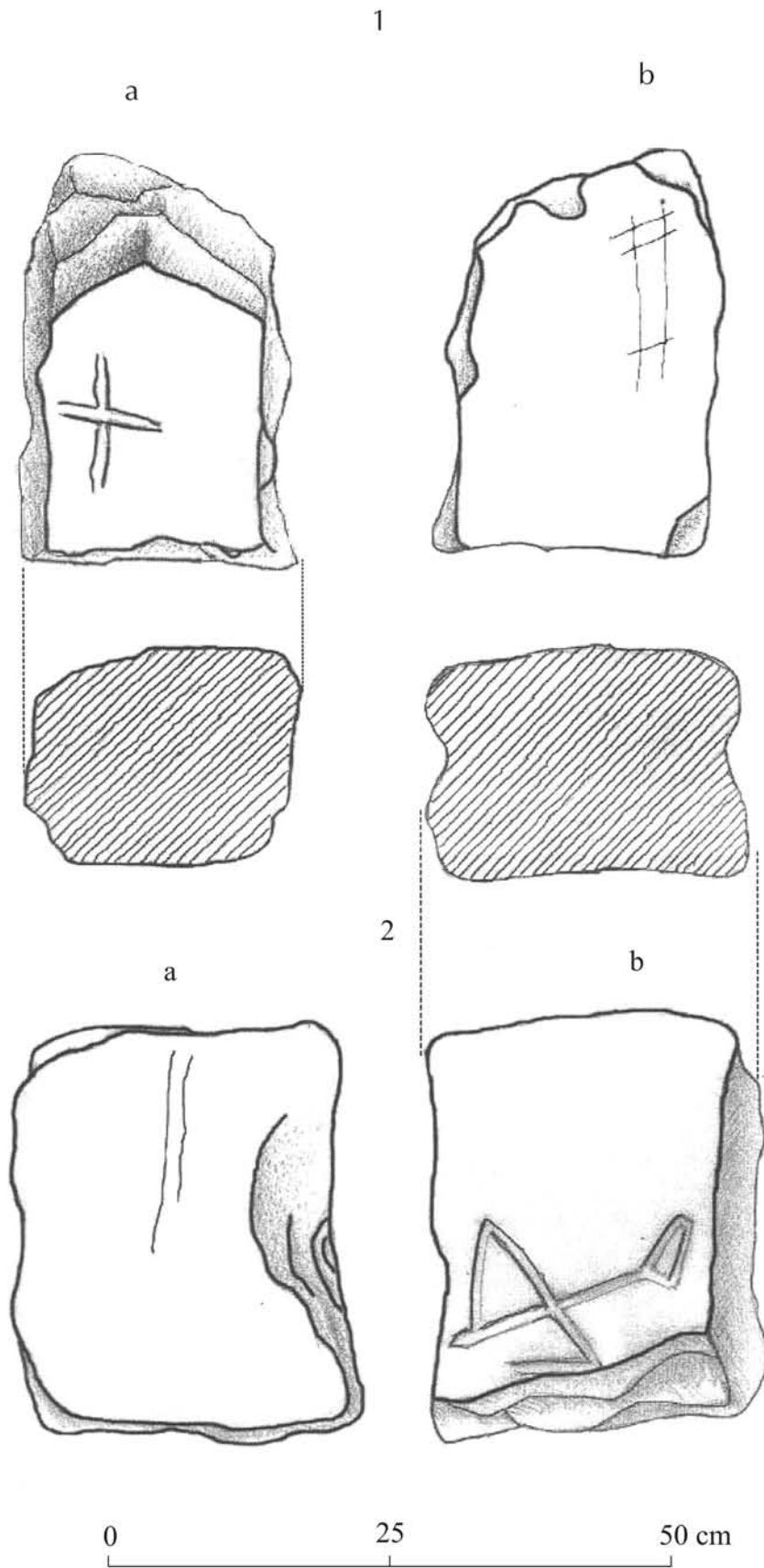

Fig. 3. Talpa fundației bisericii satului medieval Rădvani.
1,2. Pietre cu semne.

Pl. I. Talpa fundației bisericii satului medieval Rădvani.
1, 2. Pietre cu semne.

